

KAJIAN FILOLOGI SĀHĀ PASĒMONING PASRAWUNGAN WONTĒN LAYANG SASMITĀ WRIN NITYĀ

PHILOLOGICAL RESEARCH AND EXPLAINING PASEMONING PASRAWUNGAN IN LAYANG SASMITĀ WRIN NITYĀ

Dening: Dwi Lestari Budiarti, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

Sarining Panalitèn

Panalitèn mênikā ngêwrat pitung ancas panalitèn. Ancasing panalitèn mênikā kanggé: (1) ngandharakên *inventarisasi naskah LSWN*, (2) ngandharakên *deskripsi naskah sĀhĀ teks LSWN*, (3) ndamêl *transkripsi teks LSWN*, (4) ndamêl *transliterasi teks LSWN*, (5) ndamêl *suntingan teks LSWN*, (6) ndamêl *terjemahan teks LSWN*, sĀhĀ (7) ngandharakên pasĒmoning pasrawungan wontĒn ing *LSWN*. Metode panalitèn ingkang dipunginakakĕn, inggih mênikā metode panalitèn *filologi* ingkang kajumbuhakĕn kaliyan metode panalitèn *deskriptif*. Metode panalitèn *filologi* kaginakakĕn kanggé nggarap *teks LSWN* ingkang sinĕrat mawi aksĀrĀ JĀwĀ cithak. Wondĕné metode panalitèn *deskriptif* kaginakakĕn kanggé nggambarakĕn *naskah sĀhĀ teks LSWN* kanthi *objektif*. Sumber data panalitèn mênikā *naskah LSWN koleksi Perpustakaan Musĕum Dewantara Kirti Griya Tamansiswa Yogyakarta*. Teknik ngĕmpalakĕn data ing panalitèn mênikā ngginakakĕn lampahing panalitèn *filologi*, inggih mênikā *inventarisasi naskah*, *deskripsi naskah sĀhĀ teks*, *transkripsi teks*, *transliterasi teks*, *suntingan teks*, *terjemahan teks*, sĀhĀ pangrĕmbagipun isining *teks*. Analisis data ngginakakĕn teknik analisis *deskriptif*. Validitas ingkang kaginakakĕn inggih mênikā *validitas semantik*. Reliabilitas ingkang kaginakakĕn inggih mênikā *reliabilitas intrarater sĀhĀ interrater*. Asiling panalitèn mênikā ngandharakĕn pitung bab. Kaping pisan, ngandharakĕn *inventarisasi naskah* ingkang kapanggihakĕn 7 *eksemplar naskah*. Salajĕngipun, ingkang dados sumber data panalitèn inggih mênikā *koleksi saking Perpustakaan Musĕum Dewantara Kirti Griya Tamansiswa Yogyakarta*. Kaping kalih, ngandharakĕn *deskripsi naskah sĀhĀ teks LSWN* ingkang taksih saĕ sĀhĀ wĕtah, sinaosĀ dlancangipun wontĒn ingkang bolong nanging sĕrataning *teks* taksih cĕthĀ kawaos. Kaping tigĀ, ndamêl *transkripsi diplomatik* kanggé nĕdahakĕn ciri *khas-ing panyĕratan teks*. Kaping sakawan, kanthi ngginakakĕn *transliterasi diplomatik sĀhĀ standar*, kapanggihakĕn 3 tĕmbung ingkang nĕdahakĕn ciri *khas-ing teks*. Kaping gangsal, *suntingan teks edisi standar* wontĒn 8 tĕmbung ingkang dipun-*sunting* ingkang kasĕrat ing *aparatus kritik*. Kaping ĕnĕm, asiling *terjemahan teks* wontĒn 1 tĕmbung ingkang kasĕrat ing *cathĕtan terjemahan*. Kaping pitu, isining *teks LSWN* ngandharakĕn bab pasĒmoning pasrawungan ingkang kapĕrang dados tigĀ, inggih mênikā (1) *polatan pasuryan*, (2) *tindak-tanduk*, sĀhĀ (3) *pocapan*.

Pamijining tĕmbung: *Kajian Filologi, LSWN, pasĒmoning pasrawungan*

Abstract

This research has seven purposes. The purposes of this research are (1) explaining the inventory of LSWN script, (2) explaining the description of LSWN script and text, (3) making the transcription of LSWN text, (4) making the transliteration of LSWN text, (5) editing the LSWN text, (6) translating the LSWN text, and (7) explaining pasemoning pasrawungan in LSWN. There were two research methods, philology research method and descriptive research method. Philology research method used to investigate LSWN text which written in Aksara Jawa. While descriptive research method used to explain the script and text of LSWN in objective way. The source of data in this research was taken from one of the collections of Dewantara Kirti Griya Tamansiswa Yogyakarta library. The data collecting technique used philology techniques which were the script inventory, script and text description, text transcription, text transliteration, editing, translating and analyzing the data. In this research, the validity was semantic validity. The reliability was intrarater and interrater. There are seven results in this research. First, explaining the inventory of 7 exemplar LSWN script. It becomes the source of data which is the collection of Dewantara Kirti Griya Tamansiswa Yogyakarta library, because of the condition of the script is good. Second, explaining the description of LSWN script and text which is still good, perfect and the script obviously legible, meanwhile there are some holes in certain papers. Third, writing diplomatic transcription

by the purpose is to show the characteristics of text. Fourth, by using diplomatic transcription and standard, there are 3 words becoming the characteristic of text. Fifth, editing text standard edition and finding 8 words which is edited after that it is written into critique instrument. Sixth, from the result of translating that found 1 word which further written in footnote. Seventh, the contents of LSWN text explaining about pasemoning which is divided into 3: (1) face, (2) behavior, and (3) expression.

PURWAKA

Warisan kabudayaan masarakat jaman rumiyin sagêd dipunwarisakên dhatêng pârâ mudhâ. Warisan kabudayaan minangka sêjarah bangsa kasêbut wontên tigang wujud, inggih mênikâ wêwangunan agêng, sastra lésan, sâhâ asiling karya sinêrat (Mulyani, 1994: 1). Salah satunggaling ngèlmi ingkang kaginakakên kanggé sarâna nglêstantunakên sâhâ nyinaoni piwulang luhur ingkang kasêrat wontên ing karya sinêrat, inggih mênikâ ngèlmi *filologi* (Mulyani, 1994: 2).

Lampahing panalitèn *filologi* tumrap *naskah LSWN* kawiwitan saking maos *katalog* sâhâ ningali *langsung*, salajêngipun ndamêl *deskripsi naskah* sâhâ *teks LSWN*, maos *teks LSWN* ingkang salajêngipun dipundamêl alih tulisipun kanthi *metode transkripsi diplomatik, transliterasi diplomatik, transliterasi standar*. Salajêngipun, ndamêl *suntingan teks edisi standar, lajêng terjemahan teks LSWN*. Pungkasaning panalitèn inggih mênikâ kanthi madosi isining *teks LSWN*. Wondéné *naskah LSWN* dipundadosakên *sumber data* adhêdhasar 4 pawadan ingkang kaandharakên ing ngandhap mênikâ.

1. Éwah gingsiring *nilai-nilai sosial* ing pagêsanganipun masarakat Jawi mliginipun bab pasêmon utawi botên tanggap ing sasmitâ.
2. Dhapukaning *teks LSWN* mênikâ gancaran. *Naskah* ingkang *teks*-ipun dhapukan gancaran langkung gampang dipuntaliti tinimbang dhapukan sêkar.

3. *Naskah LSWN* mênikâ dèrèng naté dipuntaliti ngginakakên lampahing panalitèn *filologi*. Katrangan mênikâ adhêdhasar andharan saking *internet* sâhâ mapintên-pintên *perpustakaan* ingkang nyimpên *naskah*.
4. *Naskah LSWN* mênikâ salah satunggaling *naskah* ingkang kasimpên ing Perpustakaan Muséum Dewantara Kirti Griya Tamansiswa Yogyakarta ingkang sinêrat mawi aksarâ Jawâ cithak sâhâ mawi bâsâ Jawi Gagrag Énggal, satêmah langkung cêthâ sâhâ gampang dipunwaos.

GÊGARAN TEORI

Pangrêtosan *Filologi*

Miturut Djamaris (2002: 3), *filologi* inggih mênikâ salah satunggaling ngèlmi ingkang *objek* panalitènipun awujud *naskah-naskah* lami. Salajêngipun, miturut Chamamah-Soeratno (1973: 2), *filologi* kalêbêt satunggaling *disiplin* ngèlmi bab *studi teks* ingkang sinimpên wontên ing warisan sêratan *masa lampau*.

Pramilâ, sagêd dipunpêndhêt dudutanipun bilih pangrêtosan *filologi*, inggih mênikâ ngèlmi ingkang kaginakakên kanggé sarâna nyinaoni bab bâsâ, kasusastran, sâhâ kabudayaan saking asiling kabudayaan masarakat ing jaman rumiyin ingkang wujudipun *naskah* (*naskah kinâ*).

Objek Panalitèn *Filologi*

Objek panalitèn *filologi* kapérang dados kalih, inggih mênikâ *naskah* sâhâ *teks* (Baroroh-Baried, 1985: 3). *Naskah* mênikâ dipunsêbut

manuskrip têngesipun anggitan ingkang sinêrat astâ (Baroroh-Baried, 1985: 54). *Teks* mênikâ awujud *abstrak* (Baroroh-Baried, 1985: 4).

Ancasing Filologi

Miturut Baroroh-Baried (1985: 5-6), ancasing *filologi* wontên kalih, inggih mênikâ ancasing *umum* sâha ancasing *khusus*.

Ancasing *umum filologi* wontên tigang jinis, inggih mênikâ (1) nyinaoni kabudayan satunggaling bangsa lumantar asiling karya sastraipun, (2) nyinaoni *fungsi* sâha paédahing *teks* tumraping masarakat, sâha (3) ngandharakên *nilai-nilai* budâyâ masarakat jaman rumiyin. Wondéné ancasing *khusus filologi* ugi wontên tigang jinis, inggih mênikâ (1) ndamêl *suntingan teks* ingkang dipunraos cêlak kaliyan *teks* aslinipun, (2) ngandharakên sêjarah dumadosipun *teks* sâha sêjarah pangrêmbakanipun *teks*, sâha (3) ngandharakên tanggapan pamaos.

Aliran Filologi

Aliran filologi mênikâ kapérang dados kalih, inggih mênikâ *aliran filologi tradisional* sâha *aliran filologi modern* (Chamamah-Soeratno, 1973: 3).

- a. *Aliran filologi tradisional* inggih mênikâ lampahing panalitèn *filologi* ingkang nggatosakên *variasi* wontên ing waosan minangka wujud ingkang *korup* utawi risak sâha madosi *teks* ingkang dipunanggêp asli sâha langkung cêlak saking aslinipun.
- b. *Aliran filologi modern* inggih mênikâ *kegiatan filologi* ingkang nggatosakên bédanipun antawisipun *naskah* satunggal kaliyan *naskah* sanèsipun dipunanggêp *variatif*.

Lampahing Panalitèn Filologi

Lampahing panalitèn *filologi* ingkang katindakakên ing panalitèn mênikâ, inggih mênikâ (a) *inventarisasi naskah*, (b) *deskripsi naskah sâha teks*, (c) alih tulis (*transkripsi sâha transliterasi teks*), (d) *suntingan teks*, (e) ndamêl *terjemahan*ipun, lajêng ingkang pungkasan inggih mênikâ (f) *madosi isining teks* (Faturrahman, 2015: 69).

Pasêmoning

Miturut Endraswara (2010: 65), pasêmon mênikâ kalêbêt tândhâ ingkang alus, siningit, sâha wontên *unsur sindiran*. Dados, pasêmon mênikâ pratândhâ ingkang sagêd kawawas saking (1) polatan pasuryan, (2) tindak-tanduk, sâha (3) pocapan.

Saking polatan pasuryan, tindak-tanduk, sâha pocapan ingkang saé sagêd dados pratândhâ nampi kabêgjan utawi pakolèh ing gêsangipun. Kosok-wangsulipun, saking polatan pasuryan, tindak-tanduk, sâha pocapan ingkang awon dados pratândhâ nampi kapitunan utawi botên pakolèh ing gêsangipun.

Pasrawungan

Sêsrawungan kaliyan sêsami manungsa ngasilakên pasrawungan (Semiawan, 1984: 16). Pasrawungan têngesipun pitêpangan kaliyan tiyang kathah (Poerwadarminta, 1939: 581). Manungsa gêsang ing alam donya mênikâ mbêtahakên srawung kaliyan tiyang sanès.

Panalitèn ingkang Jumbuh

Panalitèn ingkang jumbuh kanggé pandom panalitèn *LSWN* inggih mênikâ panalitèn ingkang katindakakên déning Sya'ban Hidayah (2013) kanthi irah-irahan *Tinjauan Filologi dan Sasmita dalam Serat Sasmitârâsa*. Panalitèn mênikâ ugi gayut kaliyan panalitènipun Dwi Wibowo Putro (2010) kanthi irah-irahan *Sêrat Sasmita Warni-*

Warni (*Suntingan Teks, Terjemahan, dan Analisis Makna*).

CARANING PANALITÈN

Jinising Panalitèn

Panalitèn *naskah LSWN* mênikå kalèbêt jinising panalitèn *filologi modern* saha metode panalitèn *deskriptif*.

Sumber Data Panalitèn

Sumber data ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikå, awujud *naskah* ingkang irah-irahanipun *LSWN*. *LSWN* mênikå salah satunggaling *naskah* cithak *koleksi* saking Perpustakaan Muséum Dewantara Kirti Griya Tamansiswa Yogyakarta kanthi nomêr *koleksi* Bb.1.144.

Caranipun Ngêmpalakên Data

1. Inventarisasi Naskah

Lampahing panalitèn ingkang kapisan inggih mênikå *inventarisasi naskah*. *Inventarisasi naskah* dipuntindakakên kanthi *studi katalog* sâhå *pengamatan langsung* tumrap *naskah LSWN* ing papan panyimpêning *naskah*.

2. Deskripsi Naskah sâhå Teks

Salajêngipun, lampahing panalitèn *filologi* katindakakên kanthi ndamêl *deskripsi naskah* sâhå *teks LSWN*. *Deskripsi naskah* katindakakên kanthi ngandharakên wujuding *naskah LSWN* ngantos dumugi wujud aksaranipun.

Wondéné *deskripsi teks* katindakakên kanthi ngandharakên pambukaning *teks* (andharan pangrêtosan irah-irahanipun *teks*) sâhå isining *teks* (ngandharakên pasêmoning pasrawungan). Salajêngipun, ingkang pungkasan inggih mênikå panutuping *teks* (andharan bilih saking pasêmon sagêd nuwuhakên raosing manah).

3. Alih Tulis

Panalitèn mênikå ngginakakên alih tulis metode *transkripsi diplomatik*, *transliterasi diplomatik*, sâhå *transliterasi standar*.

4. Suntingan Teks

Suntingan teks ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênikå, inggih *suntingan teks edisi standar* kanthi ndamêl *aparatur kritik*.

5. Terjemahan Teks

Terjemahan teks ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênikå, inggih *terjemahan harfiah*, *isi*, sâhå *bebas* kanthi *kontekstual*.

6. Ngandharakên Isinipun Teks

Kanggé ngandharakên isinipun *teks LSWN* dipuntindakakên kanthi *cara maos heuristik* sâhå *hermeneutik*.

ASILING PANALITÈN SÂHÅ

PANGRÊMBAGIPUN

Inventarisasi Naskah LSWN

Saking asiling *inventarisasi naskah LSWN* ingkang katindakakên kanthi *maos 13 katalog*, inggih mênikå: *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Jilid 1 Museum Sonobudoyo*, *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Jilid 2 Kraton Yogyakarta*, *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Jilid 3-A Fakultas Sastra UI*, *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Jilid 3-B Fakultas Sastra UI*, *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid 4 Perpustakaan Nasional Republik Indonesia*, *Descriptive Catalogue of the Javanese Manuscripts and Printed Book in the Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta*, *Katalog Naskah Perpustakaan Pura Pakualaman*, *Katalog Perpustakaan Rumah Budaya Tembi*, *Katalog Perpustakaan Muséum Dewantara Kirti*

Griya Tamansiswa Yogyakarta, *Katalog Balai Bahasa Yogyakarta, Katalog Langka 6500 Perpustakaan DIY Yogyakarta, Katalog Koleksi Naskah Kuna dan Buku Lama Perpustakaan Balai Pelestarian Nilai Budaya Yogyakarta, sâhâ Katalog Online Perpustakaan Universitas Indonesia.*

Saking asiling *studi katalog* wontên *katalog* Sonobudoyo, Kraton Yogyakarta, Fakultas Sastra UI, sâhâ Perpustakaan Nasional RI botên kapanggihakên *naskah LSWN*, amargi *katalog-katalog* kasêbut nyimpên *naskah manuskrip*. Salajêngipun, asiling *studi katalog* sâhâ ningali langsung *naskah LSWN* ing papan panyimpêning *naskah*, kapanggihakên 7 *eksemplar naskah LSWN* ingkang kasimpên ing Perpustakaan Muséum Dewantara Kirti Griya Tamansiswa Yogyakarta, Perpustakaan Rumah Budaya Tembi, Museum Radyapustaka, sâhâ Perpustakaan Universitas Indonesia.

Salajêngipun, ingkang dipundadosakên *sumber data* panalitèn inggih mênikâ *naskah LSWN koleksi* Perpustakaan Muséum Dewantara Kirti Griya Tamansiswa Yogyakarta. Pawadanipun amargi kawontênan *naskah* taksih saé sâhâ sêratanipun taksih cêthâ kawaos.

Deskripsi Naskah sâhâ Teks LSWN

Deskripsi naskah sâhâ teks LSWN mênikâ katindakakên kanthi ningali langsung kawontênanipun *naskah sâhâ teks* ing papan panyimpêning *naskah*. *Naskah LSWN* kalêbêt *naskah* cithak. Kawontênanipun *naskah LSWN* mênikâ taksih saé sâh, nanging dlancangipun wontên ingkang bolong amargi dipunpangan rêngêt.

Adhêdhasar katrangan ing *naskah LSWN*, nâmâ panyêratipun botên kasêrat, *naskah* mênikâ dipunsêrat ing Surâkartâ taun 1858. Isining *teks* mênikâ kalêbêt *naskah* piwulang sâhâ *primbon*.

Kalêbêt *naskah* piwulang amargi isining *teks LSWN* sagêd dados tambahing kawruh, wondéné kalêbêt *naskah* *primbon* amargi isining *teks* ngandharakên pratândhâ pasêmoning pasrawungan. *Naskah* mênikâ kawêdalakên déning Uitgeverij En Boekhandel Stoomdrukkerij „De Bliksem” ing Solo taun 1927.

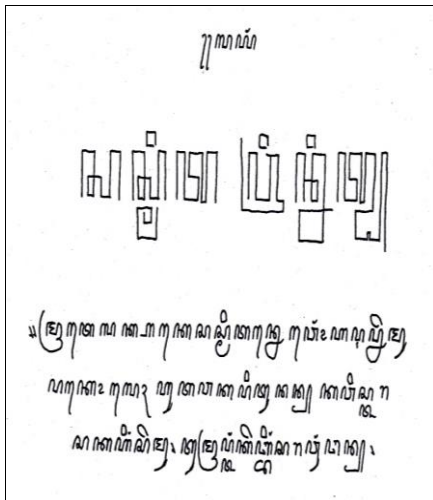
Transkripsi, Transliterasi, Suntingan, sâhâ Terjemahan Teks

Alih tulis *teks LSWN* dipundamêl kanthi ngginakakên *metode transkripsi diplomatik, transliterasi diplomatik, sâhâ transliterasi standar*. *Transkripsi* ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênikâ inggih mênikâ *transkripsi diplomatik*. Ancasipun *transkripsi diplomatik*, inggih mênikâ kanggé nêdahakên ciri *khas*-ing panyêratipun *teks LSWN*.

Salajêngipun, kadamêl *transliterasi diplomatik sâhâ standar* kanggé nêdahakên ciri *khas*-ing *teks*, pramilâ kapanggihakên 3 têmbung ingkang dados ciri *khas*-ing *teks*. Sasampunipun ndamêl *transkripsi sâhâ transliterasi* kalajêngakên ndamêl *suntingan teks edisi standar* kanthi ndamêl *aparatur kritik sâhâ* kapanggihakên 8 têmbung ingkang dipun-*sunting*.

Terjemahan teks dipuntindakên kanthi *metode terjemahan harfiah, isi, sâhâ bebas* kanthi kontekstual. Ing ngandhap mênikâ tulâdhâ asiling *transkripsi, transliterasi, suntingan, sâhâ terjemahan teks*.

Asiling Transkripsi Diplomatik

Asiling Transliterasi Diplomatik

// layang

sasmita wrin nitya

// mratélahaké sasmitané wong harêp nêmu pakolèh hutawâ kapitunan, kawistara sâkâ hiy sêmu, tumrap tangkêbbih sarawuŋgan,

Asiling Transliterasi Standar

Layang

Sasmita Wrin Nitya

Mratélahaké sasmitané wong arêp nêmu pakolèh utawâ kapitunan, kawistara sâkâ ing sêmu, tumrap tangkêbing sarawuŋgan.

Asiling Suntingan Standar

Kang tumêkâ iku surasané muwuhi ¹r{ê}jêki utawâ panêmu âpâ ngêlongi. Yèn muwuhi ngalamat bakal pakolèh, sanadyan wuwuhé mau ngandhut pangarah.

Aparat Kritik

Asiling aparat kritik teks LSWN

kapanggihakên 8 têmbung ingkang dipun-sunting. Wondéné êmbung-têmbunging kaandharakên inggih mênikâ.

1. rijêki dipun-sunting dados rêjêki
2. goné dipun-sunting dados nggoné
3. kacingkranganing dipun-sunting dados kêcingkranganing
4. kuwanuhan dipun-sunting dados kawanuhan

5. kalayan dipun-sunting dados kalawan
6. disasapi dipun-sunting dados disasabi
7. mungêt-mungêt dipun-sunting dados mungêr-mungêr
8. pasuwalan dipun-sunting dados pasulayan

Asiling Terjemahan Teks

Layang

Sasmita Wrin Nitya

Mratélahaké sasmitané wong arêp nêmu pakolèh utawâ kapitunan, kawistara sâkâ ing sêmu, tumrap tangkêbing sarawuŋgan.

Terjemahan-ipun

Layang

Sasmita Wrin Nitya

Menjelaskan pertanda seseorang yang akan mendapat keberuntungan atau kekurangan, yang terlihat dari raut muka pada saat bergaul.

Cathêtan Terjemahan

Têmbung sika-siku, têgêsipun lurus, botên manggalih mênâpâ-mênâpâ.

Pasêmoning Pasrawuŋgan wontên LSWN

Tabel 1: Pasêmoning Pasrawuŋgan

No.	Pasêmoning Pasrawuŋgan	Indikator
a. Polatan Pasuryan		
1.	rênâ, botên rênâ, pasâjâ, sâhâ samudâna	Kang tinêkan tangkêbing patêmon rênâ âpâ orâ . Manawâ rênâ , rênané mau samudâna âpâ pasâjâ . Yèn pasâjâ iyâ bakal pakolèh , yèn samudâna iyâ bakal kapitunan . (5/13-16)
2.	padhang sâhâ pêtêng	Ulating bojo pêtêng âpâ padhang. Yèn padhang sartâ turut-tinurut ing panêmu, iyâ bakal gangsar , gampang kang kaarah . Yèn pêtêng sartâ cêngkah ing batin sabab sâkâ sulâyâ ing karêp, iyâ bakal siyal , kangèlan kang kaarah ,

No.	Pasêmoning Pasrawuŋgan	Indikator
-----	------------------------	-----------

		sêbêl pangudiné marang pakolèh. (7/3-7). Lan salajêngipun
b. Tindak-tanduk		
1.	rêsêp, tanggap kêmbara, tumumbuh	Patêmoné rêsêp âpa kêmbara, tanggap âpa tumumbuh. Yèn rêsêp sartâ tanggap , iyâ bakal pakolèh . Yèn kêmbara sartâ tumumbuh , iyâ bakalé ora pakolèh . (6/12-14)
2.	botên ambungun turut	Âpa manèh tumrap marang anak kang wis diwâsa, manâwâ ora ambungun turut iya bakal ora pakolèh . (7/8-9)
3.	labuh-linabuh ing kabêtahan sâhâ mathuk	Yèn labuh-linabuh ing kabutuhan sartâ mathuk pâdhâ ngudi kasênêngan, iyâ bakal pakolèh , têrkadhang malah dadi sadulur.(8/3-5)
4.	ladak sâhâ sumêngguh	Yèn malah ladak sartâ sumêngguh ,

No.	Pasêmoning Pasrawungan	Indikator
		iyâ bakal kangèlan pangarahé marang pakolèh , têrkadhang mung nuwuhaké éwaning panggêdhé baé. (12/9-11) Lan salajêngipun
c. Pocapan		
1.	pamèr-pamèran sâhâ angginêm kêcingkrangan ing tanggi-têpalih	Yèn mung tansah pamèr-pamèran ngandhakaké ajiné duwèké dhéwé , sartâ anggunêm kêcingkranganing têtanggan , iyâ bakal ora pakolèh , salawasé tansah kumliyâ.(8/38)
2.	ngêpèk-êpèk, sumusup, sumarah	Yèn karèrèhané ngêpèk-êpèk sartâ sumusup âpa déné sumarah marang dhêdhuwarané tumrapping panglurah, iyâ bakal pakolèh . (12/7-9).
3.	ginêmipun dhoso	Manâwâ wong bodho mau

No.	Pasêmoning Pasrawungan	Indikator
	ambrêngkêlo sâhâ	gunémé dhoso dhasar ambrêngkêlo , sartâ

	ngugêmi pamanggihipun piyambak	ngugêmi panêmuné dhéwé , tândhâ bakal ambubrahaké tâtâ , sartâ ngrusakaké cârâ . (11/14-17). Lan salajêngipun
--	--------------------------------	--

Pangrêmbagipun

Saking indikator ingkang sampun kapanggihakên, wontên 29 point bab pasêmoning pasrawungan. 4 point pasêmoning pasrawungan ingkang kawawas saking polatan pasuryan, 14 point pasêmoning pasrawungan ingkang kawawas saking tindak-tandukipun, sâhâ 11 point pasêmoning pasrawungan ingkang kawawas saking pocapanipun. Wondéné andharan ngéngingi pangrêmbagipun pasêmoning pasrawungan kaandharakên ing ngandhap mênikâ.

1. Rêsêp, tanggap kêmbara, tumumbuh

Andharan tindak-tanduk ingkang kaping sapisan inggih mênikâ rêsêp, tanggap, kêmbara, sâhâ tumumbuh. Pasêmon ingkang makatên kaandharakên ing bab tindak-tandukipun tiyang nalikâ kapanggih ing margi. Wondéné andharanipun kasêrat ing teks LSWN ingkang kapêthikakên ing ngandhap mênikâ.

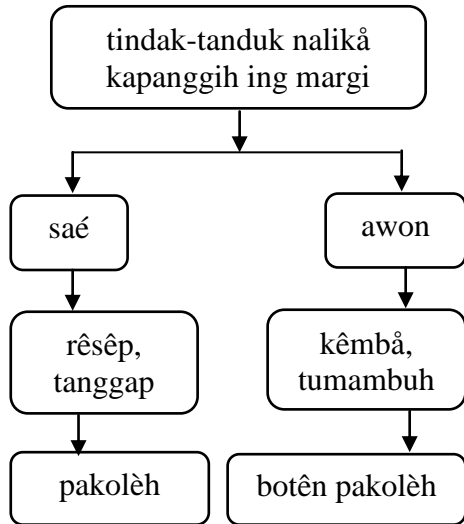
Patêmoné rêsêp âpa kêmbara, tanggap âpa tumumbuh. Yèn **rêsêp** sartâ **tanggap**, iyâ bakal **pakolèh**. Yèn **kêmbara** sartâ **tumumbuh**, iyâ bakalé **ora pakolèh**. (6/12-14)

Terjemahan teks-ipun

Pertemuan dengan seseorang yang menyenangkan atau tidak, tahu atau pura-pura tidak tahu. Jika menyenangkan dan tahu maka akan memperoleh keberuntungan. Jika tidak menyenangkan dan pura-pura tidak tahu maka tidak akan mendapat keberuntungan.

Saking pêthikan teks ing nginggil kapanggihakên kalih pasêmonipun tiyang ingkang sagêd kawawas saking tindak-tandukipun ingkang saé, inggih mênikâ rêsêp sâhâ tanggap. Wondéné

tindak-tandukipun ingkang awon inggih mênikå kêmbara sårå tumumbuh. Salajêngipun, pêthikan teks ing nginggil kadamêl bagan kados ing ngandhap mênikå.

Bagan 1: Tindak-tanduk nalikå Kapanggih ing Margi ingkang Saé sårå Awon

Pêthikan teks LSWN sårå bagan ing nginggil dados dhasar kanggé ndamêl pangrêmbagipun pasêmoning pasrawungan. Tindak-tanduk nalikå kapanggih ing margi sagêd pakolèh utawi saé manawi tansah rêsêp sårå tanggap. Nalikå kapanggih kaliyan tiyang sanès ing margi prayoginipun tansah sapa-aruh (*say hello*), tindak-tandukipun rêsêp sårå tanggap. Tindak-tanduk ingkang rêsêp kados déné tansah ndamêl sakécå manahipun tiyang sanès amargi ulatipun ingkang padhang sårå grapyak-sumanak.

Wondéné tindak-tanduk ingkang tanggap kados déné énggal-énggal anggènipun nanggapi nalikå sapa-aruh, ènthèngan, sårå iklas. Makolèhi sagêd atêgês nambah pasadhèrèkan, amargi tansah grapyak-sumanak dhatêng tiyang sanès. Sasanèsipun mênikå, ugi sagêd ndamêl bingah manahipun tiyang sanès amargi mbok manawi sampun dangu botên kapanggih, sasampunipun kapanggih sagêd nyambêt pasadhèrèkan malih.

Manawi dados tiyang èstri nalikå sapa-aruh sampun ngantos bêngak-bêngak utawi swantênipun sorå. Tiyang èstri kédah gadhah solah-båwå ingkang alus, santun, sårå antêng.

Kosok-wangsulipun, tindak-tanduk nalikå kapanggih ing margi ingkang botên pakolèh utawi awon manawi tansah kêmbara sårå tumumbuh. Tindak-tanduk ingkang kêmbara têgèsipun botên purun sapa-aruh, botên grapyak-sumanak, sårå ulatipun pêtêng. Wondéné tindak-tanduk ingkang tumumbuh atêgês éthok-éthok botên sumêrêp nalikå kapanggih kaliyan tiyang sanès ing margi. Sinaoså pasêmonekipun rêsêp sartå tanggap, nanging manawi namung angginêm sårå manggalih kabêtahanipun piyambak sagêd dados pratåndhå botên saé, amargi dados titikan tiyang ingkang *egois*. Manawi manggalih kabêtahanipun tiyang sanès tantu sagêd dados pratåndhå saé. Lan salajêngipun.

I. Panutup

A. Dudutan

1. Inventarisasi Naskah LSWN

Saking asiling inventarisasi naskah LSWN kapanggihakên 7 eksemplar naskah LSWN. Salajêngipun, ing dados sumber data panalitèn inggih mênikå koleksi Perpustakaan Muséum Dewantara Kirti Griya Tamansiswa Yogyakarta.

2. Deskripsi Naskah sårå Teks LSWN

Naskah LSWN salah satunggaling naskah koleksi Perpustakaan Muséum Dewantara Kirti Griya Tamansiswa Yogyakarta kanthi nomêr koleksi Bb.1.144, ajinis naskah piwulang sårå primbon. Kawontênaning naskah LSWN taksih saé sårå wêtah, sêrataning naskah taksih cêthå

dipunwaos, sinaoså wontên sapérangan kåcå ingkang bolong amargi dipunpangan rêngêt.

3. *Transkripsi Diplomatik Teks LSWN*

Ancasipun ndamêl *transkripsi diplomatik* mênikå kanggé nêdahakên ciri *khas-ing teks*, kados déné panyêrating sandhangan taling ingkang ràtå ing sisih kiwå sanadyan aksårå Jawanipun sampun gantos larik.

4. *Transliterasi Diplomatik sårå Standar Teks LSWN*

Metode transliterasi teks LSWN ngginakakên *transliterasi diplomatik sårå standar*, ingkang ancasipun kanggé nêdahakên ciri *khas-ing teks*. Saking asiling *transliterasi diplomatik sårå standar* kapanggihakên 3 têmbung ingkang nêdahakên ciri *khas-ing teks*, inggih mênikå sakaloron, têrkadhang, sårå ambalêdag.

5. *Suntingan Teks LSWN*

Saking asiling *suntingan teks edisi standar* kapanggihakên 8 têmbung ingkang dipun-*sunting* lajêng kasêrat ing *aparât kritik*.

6. *Terjemahan Teks LSWN*

Asiling *terjemahan teks* kapanggihakên 1 têmbung ingkang kasêrat ing cathêtan *terjemahan*, inggih mênikå têmbung sika-siku.

7. *Pasêmoning Pasrawungan wontên LSWN*

Pasêmoning pasrawungan ingkang kaandharakên ing *teks LSWN* inggih mênikå kawawas saking (1) polatan pasuryan, (2) tindak-tanduk, sårå (3) pocapan.

B. *Implikasi*

Implikasi panalitèn mênikå kaandharakên wontên 4. Wondéné andharanipun kasêrat ing nggandhap mênikå.

1. *Data-data* asiling panalitèn mênikå sagêdå dipunginakakên déning pamaos ingkang badhé naliti *teks LSWN* saking ngèlmi sanès.
2. Asiling *inventarisasi naskah, deskripsi naskah sårå teks, alih tulis teks, suntingan teks, terjemahan teks, sårå pemaknaan isining teks* minångkå pandom saking ancasipun *metode panalitèn filologi*.
3. Isining *teks LSWN* mênikå sagêd nambahi sêsêrêpan tumrap pamaos kanggé gadhah pasêmon ingkang saé.
4. Tumrap *pendidikan sekolah*, asiling *transkripsi sårå transliterasi teks LSWN* sagêd dipunginakakên minångkå tulådå kanggé *pengajaran* bab aksårå Jáwå dhatêng pårå siswå.

C. *Pamrayogi*

Adhêdhasar panalitèn *teks LSWN* ingkang sampun dipungarap tamtu wontên pamrayoginipun. Wondéné pamrayoginipun kaandharakên ing ngandhap mênikå.

1. *Teks LSWN* taksih prêlu dipuntaliti malih kajumbuhakên kaliyan bab båså, kasusastran, sårå kabudayan, mênåpå déné bab sanèsipun.
2. Panalitèn *naskah-naskah* kinå, mliginipun *naskah-naskah* Jawi minångkå têtilaran saking pårå lêluhur taksih prêlu dipungarap kanggé nglêstantunakên isining *naskah* ugi supados piwulang ing salêbêting *teks* sagêd kajumbuhakên ing pagêsangan masarakat jaman samênikå supados botên ical.

KAPUSTAKAN

Manuskrip

Anonim. 1927. *Layang Sasmita Wrin Nitya*. Solo: Stoomdrukkerij „De Bliksem”.

Pustaka

Anonim. 1995. *Katalog Langka 6500 Perpustakaan DIY*. Yogyakarta.

Anwar, Moh. tt. *Kumpulan Doa-doa Pilihan*. Jakarta: SA Alaydrus.

Arifin, Samsul. 2006. *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan: Edisi Revisi*. Yogyakarta: Kanisius.

Baroroh-Baried, Siti dkk. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan Republik Indonesia.

Behrend, T.E. 1990. *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid I Museum Sonobudoyo Yogyakarta*. Jakarta: Djambatan.

Behrend, T.E dan Titik Pudjiastuti. 1997a. *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid 3-A Fakultas Sastra Universitas Indonesia*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.

_____. 1997b. *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid 3-B Fakultas Sastra Universitas Indonesia*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.

_____. 1998. *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid 4 Perpustakaan Nasional Republik Indonesia*.

Bell, Roger T. 1938. *Translation and Translating: Theory and Practice*. New York: Longman Group UK Limited.

Chamamah-Soeratno, Siti. 1973. “Studi Filologi: Filologi sebagai Satu Disiplin”. Makalah sebagai Bahan Kuliah S2 pada Prodi Ilmu Sastra, Jurusan Ilmu-ilmu Humaniora, Program Pascasarjana UGM.

Darusuprpta. 1984. “Beberapa Masalah Kebahasaan dalam Penelitian Naskah”.

Widyaparwa. Nomer 26, Oktober 1984. Yogyakarta: Balai Penelitian Bahasa Departemen P & K.

_____. 1990. *Kelengkapan Kritik Teks*. Makalah Seminar Bahasa dan Sastra Jawa. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, FBS UNY.

Darusuprpta, dkk. 2002. *Pedoman Penulisan Aksara Jawa*. Yogyakarta: Yayasan Pustaka Nusantara.

Djamaris, Edward. 1977. “Filologi dan Cara Kerja Penelitian Filologi”. *Bahasa dan Sastra*. Tahun III, Nomor 1. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.

Djamaris, Edward. 2002. *Metode Penelitian Filologi*. Jakarta: CV. Manasco.

Endraswara, Suwardi. 2003. *Filsafat Jawa*. Yogyakarta: Gelombang Pasang.

_____. 2010. *Folklor Jawa: Macam, Bentuk, dan Nilainya*. Jakarta: Penaku.

Faturrahman, Oman. 2015. *Filologi Indonesia Teori dan Metode*. Jakarta: Prenamedia Group.

Girardet, Nikolaus. 1983. *Descriptive Catalogue of the Javanese Manuscripts and Printed Book in the Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta*. Weisbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

Hadiatmaja, Sarjana dan Kuswa Endah. 2008. *Pranata Sosial dalam Masyarakat Jawa*. Yogyakarta: CV. Grafika Indah.

Harsono, Andi. 2010. *Tafsir Ajaran Serat Wulangreh*. Yogyakarta: Pura Pustaka.

Hurford, James R dan Brendon Heasley. 1983. *Semantics: A Coursebook*. Sydney: Cambridge University Press.

Ismaun, Banin. 1996. “Mengenal Ragam Bahasa Jawa dan Pengembangannya”. Makalah yang Disampaikan pada Kongres Bahasa Jawa II di Batu Malang.

Kanjeng Susuhunan Pakubuwana IV. 1994. *Serat Wulangreh*. Semarang: Dahara Prize.

- Ki Sabdacarakatama. 2010. *Serat Wedhatama*. Jakarta: Penerbit Narasi.
- Lindsay, Jennifer; dkk. 1994. *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Jilid 2 Kraton Yogyakarta*. Yogyakarta: Yayasan Obor Indonesia.
- Mardiwarsito, L. 1981. *Kamus Jawa Kuna-Indonesia*. Ende-Flores: Nusa Indah.
- Mulder, Niels. 1996. *Pribadi dan Masyarakat di Jawa*. Jakarta: Pustaka Sinar Harapan.
- Nazir, Moh. 2009. *Metode Penelitian*. Bogor: Ghalia Indonesia.
- Mulyani, Hesti. 1994. "Beberapa Cara Kerja Filologi dalam Menganalisis Manuskrip". *Karya Ilmiah Disajikan dan Dibahas di depan Sidang Dewan Dosen*. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, FBS Universitas Negeri Yogyakarta.
- _____. 2009. *Membaca Manuskrip Jawa. Gegaran Mata Kuliah Membaca Manuskrip 2*. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
- _____. 2013. *Komprehensi Tulis*. Yogyakarta: Astungkära Media.
- _____. 2014. *Teori dan Metode Pengkajian Filologi*. Yogyakarta: Astungkära Media.
- Paolucci, Beatrice, Olive A. Hall, dan Nancy W. Axinn. 1977. *Family Decision Making an Ecosystem Approach*. Canada: John Wiley & Sons, Inc.
- Padmosoekotjo, S. 1987. *Paramasastra Jawa*. Surabaya: P.T. Citra Jaya Murti.
- _____. 1989. *Wewaton Panulisane Basa Jawa Nganggo Aksara Jawa*. Surabaya: PT. Citra Jaya Murni.
- Poerwadarminta. W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Groningen, Batavia: J.B. Wolters' Uitgevers-Maatschappij N.V.
- Purwadi. 2006. *Kamus Jawa-Indonesia, Indonesia-Jawa*. Yogyakarta: Bina Media.
- Purwanto, Agus dan Sri Muryani. 2011. *Katalog Perpustakaan Museum Dewantara Kirti Griya Tamansiswa Yogyakarta*.
- Putro, Dwi Wibowo. 2010. *Sêrat Sasmitå Warniwarni* (Suntingan Teks, Terjemahan, dan Analisis Makna). *Skripsi S1*. Jurusan Sastra Nusantara, Fakultas Ilmu Budaya Universitas Gadjah Mada Yogyakarta.
- Soemodidjojo. 1982. *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Yogyakarta: Soemodidjojo Mahadewa.
- Saktimulya, Sri Ratna. 2005. *Katalog Naskah-Naskah Perpustakaan Pura Pakualaman*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.
- Saputra, Karsono H. 2008. *Pengantar Filologi Jawa*. Jakarta: Wedatama Widya Sastra.
- Semiawan, Conny. 1984. *Tata Krama Pergaulan*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Sulastin-Sutrisno. 1981. *Relevansi Studi Filologi*. Pidato Pengukuhan Jabatan Guru Besar dalam Ilmu Filologi pada Fakultas Sastra dan Kebudayaan Universitas Gadjah Mada Yogyakarta.
- Suyami. 1996. "Pengembangan Model Kajian Naskah-naskah Jawa". *Kongres Bahasa Jawa II*. Batu, Malang.
- Suyami. 2015. *Kajian Budi Pekerti dalam Serat Jayabaya*. Yogyakarta: Balai Pelestarian Nilai Budaya (BPNB) Yogyakarta.
- Suyamto. 1993. *Berita Pustaka: Katalog Manuskrip Balai Penelitian Bahasa di Yogyakarta*.
- Sya'ban, Hidayah. 2013. Kajian Filologi dan *Sasmitå* dalam *Sêrat Sasmitåråså*. *Skripsi S1*. Program Studi Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta Yogyakarta.
- Tauchid, Mochammad. 1963. *Perjuangan dan Adjaran Hidup Ki Hadjar Dewantara*.

- Yogyakarta: Madjelis Luhur Taman Siswa Jogjakarta. [dan-memuliakan-tamu.html](#) [diunduh tanggal 13 April 2016 pukul 19.40].
- Tim Penyusun. 1977. *Kamus Istilah Filologi*. Laporan Penelitian Fakultas Sastra dan Kebudayaan Universitas Gadjah Mada. Yogyakarta.
- Tim Penyusun. 2002. *Pedoman Penulisan Aksara Jawa*. Yogyakarta: Yayasan Pustaka Nusatama
- Tim Penyusun. 2008. *Kamus Besar Bahasa Indonesia: Edisi Keempat*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.
- Tim Penyusun. 2015. *Panduan Tugas Akhir*. Yogyakarta: Fakultas Bahasa dan Seni UNY.
- Tim Penyusun. 2015. *Katalog Koleksi Naskah Kuna dan Buku Lama Perpustakaan Balai Pelestarian Nilai Budaya Yogyakarta*.
- Ustad Hanafi. tt. *Mari Belajar Sholat dan Berdoa*. Jakarta: Bintang Indonesia.
- Weiss, Donald H. 1994. *Menjadi Pemimpin yang Efektif*. Jakarta: Binarupa Aksara.
- A. Internet**
- Anonim. 2009. "Adab Bertamu dan Memuliakan Tamu". [online]. Tersedia: <http://muslim.or.id/1546-adab-bertamtu->
- Anonim. 2012. "3 Amal yang Pahalanya tidak Terputus". [online]. Tersedia: <http://media-islam.or.id/2012/01/25/3-amal-yang-pahalanya-tidak-terputus> [diunduh tanggal 13 April 2016 pukul 19.30].
- _____. 2016. "Kumpulan Hadist Rasulullah tentang Bekerja". [online]. Tersedia: [\http://www.ummi-online.com/kumpulan-hadist-rasulullah-tentang-bekerja.html [diunduh tanggal 26 Mei 2016 pukul 08.40].
- Rahardjo, Mudjia. 2010. "Gupuh, Lungguh, dan Suguh". [online]. Tersedia: <http://mudjiarahardjo.uin-malang.ac.id/artikel/202-gupuh-lungguh-dan-suguh.html> [diunduh tanggal 13 April 2016 pukul 20.00].
- Saefullah, Saad. 2014. "Sadari Kebaikan Sekecil Apapun". [online]. Tersedia: <https://www.islampos.com/sadari-hal-kebaikan-sekecil-apapun-107302> [diunduh tanggal 21 April 2016 pukul 19.35].
- Ummar, Ummu. 2014, "Berbakti kepada Kedua Orangg Tua". [online]. Tersedia: <http://muslimah.or.id/5753.berbakti-kepada-kedua-orang-tua.html> [diunduh tanggal 25 Mei 2016 pukul 08.30].